

О балшићким грошима

У свом познатом делу »Опис југословенских новца« (1875) Шиме Љубић у отсеку о новцима српских великаша на првом месту излаже о новцима Балшића, о грошу Ђурђа II Страцимировића и Балше III. Љубић налази две врсте новца Ђурђа II. Код прве врсте на једној се страни налази светитељ у одежди ђакона како стоји, држећи у десној руци кадионицу а у левој еванђеље на грудима, а на другој страни види се курјаково попрсје, штит и шлем. Новци Ђурђа II друге врсте варирају по свом облику, но заједничко им је курјакова глава на једној страни и натпис преко целе површине друге стране. Натпис је у првом случају латински, у другом ћирилски.¹⁾ Син и наследник Ђурђа II Страцимировића (1385—1403), Балша III (1403—21), ковао је по форми само једну врсту новца, и то потпуно по истом обрасцу као тип новца прве врсте Ђурђа II.²⁾ Љубић не доноси никаквих података о томе када су ови новци могли бити ковани, и ништа поближе не тврди где би се могле налазити ковнице појединих Балшића. Неколико дубровачких података, међутим, могу при помоћи да се знање о балшићким новцима нешто конкретизује. С друге стране, већ је указано да ни класификација балшићког новца по владарима коју је Љубић дао није баш најсрећнија.

Први помен Балшиних гроша налази се у дубровачким архивским књигама под датумом од 14 априла 1393. Тога дана татори наследника покојног госпара Лампре Цријевића изјавили су да Патриције Вали Иванов из Улциња полаже право на извесну своту новца у оставини покојног Лампре, што се код покојника задесио као остатак неког депозита сребра и новца. Поред дубровачких гроша ту се помињу и »... upperperos sexaginta octo grosorum de Catharo et del Balsa...«³⁾. Из ове вести могу се извући следећи закључци: 1) балшићки гроши налазе се и пре 1393 године у промету у Дубровнику; 2) балшићки гроши о којима је

¹⁾ Šime Ljubić, Opis jugoslavenskih novaca, Zagreb, 1875, стр. 184; табла XIV, бр. 2—5.

²⁾ Исто, стр. 184—6; табла XIV, бр. 7—10.

³⁾ Државни архив у Дубровнику (= ДАД), Div. sanc. 30. 13'. Сигнатуру за овај и све остале податке за XIV век дали су исписи пок. Мих. Петерковића који се чувају у Историском институту САН.

реч морали су по вредности и тежини бити исти или врло слични которским грошима онога времена, кад се не одвајају которски од балшићких гроша, што не би био случај да су вредности биле доста различите.

Ђурађ II Страцимировић јавља се у хисториским споменицима 27 јануара 1386, у повељи којом Дубровчанима потврђује привилегије које су добили од цара Душана и од Страцимира, Ђурђа I и Балше II Балшића.⁴⁾ Трговински промет преко Ђурђевих земаља није тада био незнатан. Познато је да је Ђурађ II из жеље да са Венецијом одржава пријатељске односе, дозволио, 28 фебруара, млетачким трговцима да слободно тргују по његовим областима.⁵⁾ Позиције Дубровчана на трговиштима Зете биле су још из раније јаке. Тако, поред осталих, дубровачки трговац Марин Бучић са братом Михом држао је седам година узастопце, ваљда од 1333—40, закуп царине са »tucti li mercadi di Ćenta et lo mercato de Presren«.⁶⁾ Ђурђев претходник, Балша II, је 20 новембра 1379 потврдио Дубровчанима старе правце у Зети, што је поново потврђено 24 априла 1385.⁷⁾ Отуда, трговински промет и послови на територији саме Зете, свакако пре свега у приморским градовима, наметали су потребу ковања властитог новца и пре доласка Ђурђа II Страцимировића на управу земље.⁸⁾ Дубровачки податак из 1393 године је утолико значајан што несумњиво показује да су балшићки гроши у последњој десетини XIV stoleћа постали пословна монета и у самом Дубровнику.

Познато је да су постојали которски новци Душанови и Урошеви.⁹⁾ И Душанови и Урошеви которски гроши, међутим, знатно су тежи и од прве и од друге Љубићеве врсте гроша Ђурђа II Страцимировића. И по томе што су временски старији, и због велике разлике у тежини, никако се на ове которске гроше не може рачунати у дубровачком помену которских гроша 1393 године. (Треба, истина, одмах запазити, да ни новци које Љубић приписује Ђурђу II нијесу једнаки по тежини, него су они прве врсте са латинским натписом тежи од друге врсте са ћирилским натписом). У време када је Котор признавао власт угарског краља Лудвика I (1371—8, 1381—2) ковао се у Котору новац на чијој се

⁴⁾ Fr. Miklosich. Monumenta serbica, Viennae, 1858, 203.

⁵⁾ Sime Ljubić. Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike, knj. IV, MSHSM IV, Zagreb, JAZU, 1874, 244—5.

⁶⁾ ДАД, Div. sanc. 13, 118; Медо Пуцић, Споменици српски, II, Београд, 1862, 16.

⁷⁾ Fr. Miklosich, цр. д., 202—3.

⁸⁾ Konstantin Jireček (Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjega vijeka, preveo dr. Božo Cvjetković, Dubrovnik, 1915, 82) помиње да се у дубровачкој архивској грађи јавља помен балшићких гроша око 1400 године, али не даје архивску сигнатуру.

⁹⁾ Ljubić, цр. д., стр. 139, т. IX, бр. 7—8 (Душанови) и стр. 150—151, т. X, бр. 11—12 (Урошеви); бакарни Урошеви новци: стр. 151, т. X, бр. 13—15.

полеђини налазио угарски грб. То је четврти Штокерт¹⁰⁾ тип которских новаца, који је по тежини најближи Љубићевој другој врсти новца Ђурђа II.¹¹⁾ У Котору се, даље, док је признавао власт босанског краља Твртка I (1382—91) ковао посебан новац,¹²⁾ али он се по тежини не може ставити упоредо ни са једном врстом новца Ђурђа II. По тежини њему би једино одговарале неке врсте новца који Љубић приписује Балши III.¹³⁾ Без обзира који је од ових парова могао долазити у обзир, треба констатовати да је могуће успоставити парове которских и балшићких новаца, и да у вези са поређењем долази у обзир Љубићев други тип новца Ђурђа II, и неке врсте Љубићева новца Балше III.

Которски новци се још раније помињу као оптицајни новац у Дубровнику. По М. Решетару први пут се они бележе у дубровачким државним књигама 1361 године, када се забрањује да их ико у граду сме примати, будући да су кривотворени и од бакра.¹⁴⁾ Међутим, ова одредба као да се није одржала или се бар није спроводила, пошто су которски новци и даље у промету у Дубровнику до краја XIV столећа. Двадесет првог октобра 1375 Лука, син Коленде из Котора, изјавио је у дубровачкој канцеларији да је канонику дубровачке катедрале, Влаху Деља, продао »unam scharram ipsius Luce fulcitam de omnibus rebus negociis ad navigandum... pro XXXVI grossorum de Chattaro.«¹⁵⁾ Четрнаестог марта 1393 регистрована је у Дубровнику једна облигација из 1390 године у којој се помињу которски гроши. Никола и Лампред, синови патриција покојног Јунија Мар. Болице из Котора, изјавили су да су дужни Дубровчанину Миху Мартинусићу »perperos ducentos grossorum de Chathero in duobus pagis«¹⁶⁾

¹⁰⁾ C. Stockert, Una raccolta di monete Cattarine nel Museo di Spalatto, Supplemento II al „Bullettino di archeologia e storia dalmata“ 1910 (XXXIII) стр. 12 Штокертова VII врста которских новаца претстављала би (уз пишчеву ограду) полу-фолар или обол који такође треба приписати времену када је Котор признавао власт Лудвика I (стр. 15—18).

¹¹⁾ 0·85, 0·90, 0·795, 1·215, 0·55, 0·565, 0·97 према 0·60, 1·10, 0·94, 1·00, 0·96, 1·03, 0·88, 0·97; Stockert, оп. д. 13 и Ljubić, оп. д., 184.

¹²⁾ Stockert, оп. д. 13—4; S. Ljubić, табла XVI, бр. 18—19 и 20—21.

¹³⁾ 0·96, 0·745, 0·615, 0·42, 0·595, 0·53, 0·835, 0·67, 0·56, 0·625, 0·6, 0·525, 0·6, 0·57, 0·725 према I (0·85), V (0·6), VI (0·79), VII (0·69), XIII (0·855), XVIII (0·95), XX (0·82), XXI (0·94), XXVII (0·89) врсти Љубићева новца Балше III.

¹⁴⁾ М. Решетар, Дубровачка нумизматика, I дио, Ср. Карловци, СКА, 1924, 484. М. Решетар је утврдио да се которски гроши око године 1361 нису много разликовали од дубровачких ни по тежини ни по смеси. О которској ковници и новцима на основу Которског статута види: Илија Синдик, Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа, Београд, САН, 1950, стр. 75—80.

¹⁵⁾ ДАД, Div. canc. 24,78'.

¹⁶⁾ ДАД, Div. canc. 30,2'.

К. Јиречек такође бележи да постоје дубровачке архивске вести о которским грошима. Он доноси податак да су которски гроши и которски бакрени фолари забрањени у Дубровнику 1399 године.¹⁷⁾

Пре него што би се прешло на касније вести о новцима у Зети, треба поменути једно мишљење Балдуина Сарије. Радећи на нумизматичкој збирци Народног музеја у Београду, он је обрадио Кичевску оставу. По њему ову оставу треба датовати непосредно после Маричке битке, можда у саму 1371 годину.¹⁸⁾ У овој остави, међутим, нађен је један примерак који по Љубићевој класификацији треба ставити у II 1 врсту новца Ђурђа II Балшића. У вези с тим Б. Сарија пише: »Vreme njegove vladavine pada između 1385 i 1403 god., dakle, daleko posle bitke na Marici i vreme zakopavanja naše ostave. Ali Ljubićevo dodelivanje nije stvarno motivisano. Imamo od Đorđa II Stracimirovića sem onih komada, koji su u našoj ostavi zastupljeni, i njegovih varijanata, još jednu vrstu sa latinskim natpisom, na kojoj Đorđe izrično kaže, da je ovaj novac: M(oneta) d(omini) Georgi Stracimir. Ovaj je novac sasvim drugog tipa. I novac njegovog sina i naslednika Balše III (1403—1421) ima samo latinski natpis. Naši novci sa srpskim natpisom: В^в ха бра благовр^вни г^гр^р не треба дакле дodelити Ђорђу II Stracimiroviću, nego njegovom stricu Ђорђу I Balšiću, koji se pojavio odmah posle 1360 god. zajedno sa svojom braćom Stracimirom i Balšom III. Vidimo dakle, da se i ovi zetski novci potpuno slažu s vremenom, kada je zakopana naša ostava i koje smo mi označili. Kurjakova glava kao grb Ђорђа I Balšića i njegovog brata poznata nam je sa dva pečata jedan na jednoj povelji od 17 januara 1368 god. (А. Ивић, Стари српски печати и грбови br. 24), a други на povelji od 20 novembra 1379 god. Ивић, br. 24).«¹⁹⁾

Дакле, Балдуин Сарија утврђује и новац Ђурђа I Балшића. Љубићеву другу врсту новца Ђурђа II Страцимировића са ћирилским натписом треба, значи, приписати Ђурђу I. На основу постојећег живог трговинског промета, овде је већ у ранијем излагању набачена могућност да је зетског новца могло бити и пре Ђурђа II Страцимировића. Но, као да Сарија није извео потребне закључке до краја. Заиста се, и по форми и по натпису, поменута друга врста Љубићева новца Ђурђа II одваја од осталог новца и припада свакако посебном владару. Али, зашто се није нешто анализовала страна која остаје? Судећи по форми и натпису, прва Љубићева врста новца Ђурђа II и сви Љубићеви новци Бал-

¹⁷⁾ К. Јиречек, *Važnost Dubrovnika...*, 81.

¹⁸⁾ „Највероватније је да је оно (= благо оставе) закопано у вези са катастрофом на Марици, с погибијом краља Вукашина“. *Balduin Saria, Iz numizmatičke zbirke Narodnog Muzeja u Beogradu*, (I), Старинар III/III, Београд, 1925, 76.

¹⁹⁾ Исто, 77.

ше III су врло слични; разлика се јавља само у тежини. Даље, преко помена Gorgi у натпису на новцу који Љубић приписује Балши III не може се лако прећи. Чини се да ове новце треба везати уз Ђурђа II па можда и Ђурђа I. О томе уз којег од ове двојице Ђурђа, можда ће нешто моћи рећи поређење које је између которских и балшићких гроша раније учињено. Ако долази у обзир први случај поређења, где је уз которске новце из времена угарске доминације стављена друга врста Љубићева новца Ђурђа II (а уствари Ђурђа I, како излази по Б. Сарији), онда: 1) Ђурђе II не би ковао свој новац пре 1393 године, пошто се у промету те године налази новац Ђурђа I; 2) Љубићев новци Балше III могу припадати тек Ђурђу II. Ако, пак, за годину 1393 долазе у обзир парови које чине которски Тврткови и по тежини врсте лакшег новца Балше III, онда: 1) не може се ништа рећи о томе да ли је или није Ђурађ II ковао пре 1393 године свој новац; другим речима, постоје могућности да га и није ковао, те би тада поменуте врсте Љубићева новца Балше III могле престављати новац Ђурђа I; 2) пошто су се у промету налазиле године 1393 врсте лакшег Љубићева новца Балше III, новци прве Љубићеве врсте новца Ђурђа II и све врсте Љубићева новца Балше III по тежини тежег треба временски ставити после године 1393. Ако је по Б. Сарији несумњиво да су новци друге Љубићеве врсте новца Ђурђа II стварно новци Ђурђа I, онда је сагласно развитку средње-вековног новца у погледу тежине, да дође одмах после овога несумњивог новца Ђурђа I по тежини још нешто лакши Љубићев новац Балше III лакше врсте него врсте по тежини тежег Љубићева новца Балше III и Љубићев новац прве врсте Ђурђа II; овај последњи новац, развојно, не долази природним током него га треба везати за неку реформу. Можда би врсте Љубићева новца Балше III по тежини тежег и прву врсту Љубићева новца Ђурђа II ваљало сматрати као последицу извесних промена у погледу тежине новца које су се догодиле у Деспотовини. Поставши деспот (1402 г.), Стеван Лазаревић почео је ковати новце теже у односу на новац који су давале његове ковнице док је био кнез. Ако је ова промена могла имати утицаја да и Ђурађ II што мења у погледу тежине, онда се може поставити претпоставка да су новци о којима је реч могли бити ковани последње године живота Ђурђа II, односно да је исту форму могао примити. ништа не мењајући, Балша III на самом почетку своје владе. Питање је још свакако отворено, пошто је набачена само једна претпоставка. Можда ће нешто моћи припомоћи за питање о новцу Балше III архивска грађа Дубровачког и Которског архива, коју писац овога прилога није или није још систематски прегледао, или можда и нека евентуална остава, која би могла, као она Кичевска, дати стање прометног новца у одређеном временском отсекку.

Неке дубровачке вести из каснијег времена такође су од интереса. Двадесет седмог јула 1441 Богета Миловановић и Јакоб П. Примојевић изјавили су у дубровачком нотаријату да су они купци царине »сече Albanie per ipsos empte a domino dispo to Georgio«. Тога дана они су са дубровачким златаром Јакшом Миладиновићем начинили следећи уговор: Јашка ће радити у ковници а уместо награде у облику плате добијаће трећину добити ковничке царине која је дата као провизија за рад ковнице. Из белешке од 5 септембра излази да су у међувремену, од 27 јула до 5 септембра, Јакоб и Јакша примили од Богете двеста дуката »pro traficando et mercando cum eis in partibus Albanie«. ²⁰⁾ Излазило би да се зарада од сто дуката по члану компаније односи на време од свега нешто више од месеца дана. Из рачуна да је царина ковнице за 40 дана износила 300 дуката следи да је дневна царина износила 7 и по дуката. Из наведене дубровачке вести могу се повући и наредни закључци: 1) ковница у Зети радила је и године 1441, по паду Деспотовине, у вези са доласком деспота Ђурђа у Зету; 2) предузимачи рада и закупници царине деспотове зетске ковнице били су Дубровчани, трговци и златари.

Љубић ништа не говори о томе да ли је деспот Ђурађ Бранковић ковао какав новац у Зети. Можда у доба од 1441 до 1444 године, када се он налази ван Србије треба ставити неке његове новце, као онај на чијој се једној страни налазио деспотов лик са латински писаним натписом а на другој угарски грб са именом Јанка Хуњадија,²¹⁾ или ону варијанту где уместо угарског грба долази штит, подељен на четири поља са лавом и гавраном.²²⁾ Можда овом времену припада и она врста новца деспота Ђурђа Бранковића која је најсличнија новцу чешког краља Отакара II.²³⁾ Новац на коме се налази и грб деспота Ђурђа и име босанског краља Твртка²⁴⁾ вероватно припада каснијем времену.

Дубровачка вест из 1441 године о зетској ковници требало би да укаже и на то где се могла налазити ковница Балшића. Ако је та ковница радила 1441 године, она се морала налазити на територији која је тада признавала власт деспота Ђурђа. Практично, треба обратити пажњу на приморске градове Зете који се нису налазили под млетачком влашћу. По миру деспота Стевана Лазаревића и Млечана од 12 августа 1423 Срби су задржали Дри- вост, Бар и Будву, док је Скадар, Улцињ и Љеш узела Венеци- ја.²⁵⁾ Деспот Ђурађ Бранковић је покушао још пре опсаде Сме-

²⁰⁾ ДАД. Div. not. 25,88'.

²¹⁾ S. Ljubić, сп. д., табла XIII, бр. 27.

²²⁾ Јозо Петровић, Некоји ретки стари српски новци, Стари- нар VII/III, Београд, 1932, 6—7.

²³⁾ Исто 5—6.

²⁴⁾ S. Ljubić, сп. д., стр. 226, табла XVII, бр. 11.

²⁵⁾ Конст. Јиречек, Историја Срба, превео Ј. Радонић, књ. I, II изд. Београд, Научна књига, 1952, 349.

✓ дeрeвa дa кyпи од Млeчићa Улцињ, али је био одбијeн.²⁶⁾ Значи, у Улцињу није могла бити балшићка ковница после смрти Балши III. Остаје као најприхватљивија могућност само Бар.

Гдe су сe моглe налазити раније балшићкe ковницe тeшкo је засигурно рећи. Једна ковница постојала је у Скадру и у њој је кован млетачки новац. Упоредо са овим млетачким скадарским новцима помињу сe, »grossi balse vel volch boni«. Овај упоредни помен настао је без постојања неког унутрашњег разлога, када је у Корчуланском статуту (11. V. 1424) требало утврдити курс страним монетама које су сe налазиле на острву у оптицају.²⁷⁾ Вук Бранковић (+ 1398) није држао Скадар, и ако је овај новац ковао на територији која му није припадала, пре ће бити да је то чинио у балшићкој ковници а не у оној у Скадру, поготово када сe изједначују балшићки гроши са Вуковим. Из самог извора непосредно излази да сe ради, и по вредности, о две врсте новца, о оном из Скадра и о оном балшићком односно Вуковом. Познато је да су Млeци постали господари у Скадру тек априла 1396 године.²⁸⁾ Од године 1396 могао је настати скадарски млетачки новац, и отада је могло настати његово разликовање од балшићког гроша или гроша Вука Бранковића. По тежини Вукови новци најсличнији су врстама лакшег новца који Љубић приписује Балши III. Ако на ову паралелу треба обратити већу пажњу, онда и овде излази да поменуте новце не треба приписати Балши III него вероватно Ђурађу II, савременику Вука Бранковића, чији сe новац истина, могао одржати у промету и после његове смрти (1398). Из стилизације одредбе Корчуланског статута, међутим, не излази да су обе упоредне стране, и скадарски млетачки новац и новац балшићки, односно Вуков, морали настати тек од млетачког поседања Скадра 1396 године. У Скадру, који је до јесени 1392 године држао Ђурађ II у својим рукама²⁹⁾, можда сe и пре 1392 године налазила каква ковница, која би могла ковати балшићкe гроше и гроше Вука Бранковића.

После 1392 (односно коначно 1396) балшићка ковница сe сигурно налазила у ком другом месту. Одмах пошто је Ђурађ II ступио на владу, 12 јуна 1386 бележи сe да је неком Улцињанину у Дубровнику дозвољено да начини калуп за ковање новца. То је био калуп за улцињски фолар, но Љубић вели да »је sasvim istini podobno, ili da su na kalupe za folare kovani bili Balšićevi groši ili da su za ove drugi kalupi u Dubrovniku napravljeni bili.«³⁰⁾

²⁶⁾ Исто, 363.

²⁷⁾ J. J. Hanel, Statuta et leges civitatis et insulae Curzolaе. Mon. hist-jurid. Slav. Merid. I, Zagrabiae, JAZU, 1877, cap. CLI стр. 69; Š. Ljubić, сп. д., 170.

²⁸⁾ Конст. Јиречек, Историја..., I, 333.

²⁹⁾ Исто, 330.

³⁰⁾ Š. Ljubić, сп. д., стр. XXIII.

Он сматра да би се могло »mal ne bez dvojbe držati, da su (балшићки новци) kovani u Olgunu«. ³¹⁾ Међутим, Љубић истовремено помиње и барске фоларе, јер пише: »Nego onaj zaključak dubr. vieća mogao bi se valjda protezati i na folare onda kovane pod imenom Bara Balšićeva grada, od kojih nam ostaje danas njeholiko primjeraka«. ³²⁾ Још на једном месту Љубић говори о барским фоларима за време пре 1420 године. ³³⁾ Чини се, ако је балшићка ковница најпре могла бити у Скадру, још пре пада Скадра (јесен 1392) помиње се ковница у Улцињу, касније и у Бару, или можда и искључиво у Бару. ³⁴⁾

У тестаменту дум Николе Антуновог званог Manzeto, који је писан 31 марта и регистрован 20 септембра 1452 у Дубровнику стоји: «Item me die dar Nixa Rendich ipperperi 23 de grossi de Balsa, voglio che li daga a quelli sopradetti alli qual lasso helemosina altre, et s'el negera Zura perche me li die dar per Antivari, quando lavorava la cecha deli grosso de Balsa per mio pagamento». ³⁵⁾ Исказ није јасан, без даљег а већ зато што постоје два субјекта који се везују за исплату, Никша Рендић и неки Ђура. Исто тако, не говори се ни о времену када би се радња догађала. Тешко, међутим, долази у обзир време до смрти Балше III (1421), пошто се Никша Рендић јавља као трговац по насебинама у Србији тек касније; уосталом, мало је вероватно да би се дуг вукао више од три деценије. У питању је, дакле, само период Деспотовине или чак пре време када је од 1441 године Ђурађ Бранковић ковао новац у Зети, по паду Деспотовине. Чињеница да се помиње „ковница балшићких гроша“ и у том периоду наводила би на закључак да се у време Деспотовине или од 1441 године није ковао неки новац друкчији по типу или вредности од ранијих балшићких гроша. Текстурелно не стоји да се ковница налазила у Бару, али се преко помена Бара, када се ради о ковници балшићких гроша, нарочито за период који је као најближа могућност означен, не може олако прећи.

У сваком случају, и после анализованих дубровачких података, који су знатно проширили дискусиону базу, остаје да се ради и размишља на питању о класификацији, ближем датовању и ковницама балшићких гроша.

Богумил Храбак

³¹⁾ Исто, стр. XXIV.

³²⁾ Исто, стр. XXIII.

³³⁾ Исто, на истом месту.

³⁴⁾ Улцињ је од 1403 до 1412 био под млетачком влашћу. Од 1421. после смрти Балше III, и после мировног уговора између Млетачке Републике и деспота од 12 августа 1423 Улцињ се поново налазио у млетачким рукама (К. Јиречек, Историја..., I, стр. 341 и 349).

³⁵⁾ ДАД, Test. not. 15,46'.